

SOLYMÁR JÓZSEF

A szécsényi kocsmáros lánya

Lapozgatás Ács Irén fotóalbumában

Mikszáth Kálmán mindent megírt, amit a palócokról megírni érdemes, Ács Irén pedig minden lefényképezett. Tudom, hogy túlzás ez az állítás, de jól hangzik, és van is benne igazság.

Van azonban a palócoknak olyan tulajdonsága, amelyet Mikszáth nem vett és nem is vehetett észre. Igaz, arról már ő is számot adott, hogy az öreg Filcsik és a többi leábrázolt figurája büszke volt és nagy barátsággal fogadta, amikor a Jó palócok óriási sikere után rajzolóval tért vissza Szklabonyára. De Mikszáth bármely ravasz fény csillogott is a szemében nem figyelhette meg, mennyire természetesen, jókedvűen és szívesen üzennek a palócok az örökkévalóságnak.

A palóc falvakban készített több órányi dokumentumfilmem készítése közben tapasztaltam, hogy a kiszemeltek felvétel előtt mórlikálják ugyan magukat, előadják, hogy mennyire izgulnak, de aztán a kamera jelenléte, ahelyett, hogy megbénítaná őket, ha lehet, még nyíltabban, őszintébben viselkednek, profi színészeket is túltéve játsszák saját szerepüket. Ugyanilyen meghitt barátságban vannak a fényképezőgéppel és a magnetofonnal is.

Az 1924. október 24-én Szécsényben született Ács Irénről elmondhatjuk, hogy kitörölhetetlenül beírta nevét a magyar fotográfia történetébe. Az általa készített hetvenezer felvétel negatívját gondosan feldolgozva a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára őrzi, és munkáiból eddig kilenc szép fénykép album jelent meg. Mivel fotóriporterként a leghosszabb időt az *Ország-Világnál* töltött, elmondhatjuk, hogy bejárta a Földet.

Mégis, a képanyag feldolgozásakor kiderült, hogy a legvaskosabb dosszié Nógrád megyei, palóccországi. Igaz, azt is érdemes megjegyezni, hogy ha Szécsény kört mondjuk egy harminc kilométeres kört vonnánk, ezen kívülről már sokkal kevesebb képet találunk. Heves és Borsod palóc népéről és a határon túliakról részben objektív okok miatt szegényesebb a tudósítás.

Ha csak az albumok címeit nézzük – *Palóccország, Nógárdi képek, Hollókő, Istenek a Palóc Olimposzon, „Órizd meg...”* (amelynek címlapján ott van Szécsény neve) szintén bizonyosság arra, milyen erős a szülőföldhöz való kötődése. Hollókőről készült fényképeit Tihanyban, Párizsban, Jeruzsálemben, Prágában és Londonban is kiállították.

Találkozásunkra készülődve elolvastam majdnem mindent, ami róla megjelent, és zavarba jöttem. Olyan értő személyiségek írtak róla, méltatták munkásságát, elemezték egyes képeit, készítettek vele interjút, mint Boldizsár Iván, Praznovszky Mihály, Szarka Klára, Babarczy Eszter, Torda István, Levendel Júlia és másfélórás

dokumentumfilmet készített vele Spielberg, a híres amerikai filmrendező megbízásából V. Bálint Éva. Ezek után mondhatok-e még valami újat és érdekeset? Ezen aggodalmamat el is mondtam Irénnek, aki értetlenül nézett rám.

– Miért, te se szívesen ismétled meg egy jeles személyt bemutatva azt a beállítást, amit már egy kollegád jól megcsinált! adtam magyarázatot. Erre már rábólintott. Próbáljunk meg hát új vizek felé evezni.

Ács Irénnek van egy kedves mondása, miszerint a fénykép nem regény. Ez nagy igazság, annak kivédésére, hogy nem lehet számon kémi a fotóriportertől azt, ami az adott pillanaton innen és túl van. Mégis vitába szállnék vele, éppen a saját képei alapján. Mert vajon a szemünkkel a világból egy adott pillanatban nem ugyanígy csak egyetlen képet látunk-e? És ha filmet nézünk, az se más, mint a fotográfiák egymásba kapcsolódó hosszú sora.

Elmondtam Irénnek, egy ide kapcsolódó régi élményemet. 1951-ben a SZOT által meghirdetett regény pályázat egyik győztese voltam. Jelentkeztem egy filmrendezői, operatőri álmokat dédelgetők számára pályázatra, s valósággal átsétáltam a nagy rosták kiválasztottjai közé. Két vagy három napra beköltöztünk a Horváth Árpád Színész-kollégiumba. (Az ott lakó színész és rendező növendékek számára tanítási szünet volt akkor.)

Voltak ott különböző előadások, foglalkozások, de a legtöbb időt Kovács András, a kollégium igazgatója töltötte velünk. Egy alkalommal különböző fényképeket mutogatott, kérdezve, hogy melyik lehetne egy film kiemelkedő jelenete. Amikor az egri nők hősie harca az ostromló török sereggel megjelent a diavetítő vásznán, az egész társaság kórusban mondta, hogy ez igen, ez nagyon jó lenne. (Meg is csinálta később Várkonyi Zoltán az *Egri csillagokat*.)

Aztán, mint később kiderült, beugrató kérdésként Kovács a bemutatott képek közé kevert egy francia impresszionista festményt. A képen egy kalapos, nagyszakállas, szomorú ember áll, érezhetően nyirkos, esős időben egy ívelt kis köhíd mellett. Én a méla, tétova csendben elrikkantottam magam:

– Ez lehetne egy nagyon szép film egyik kockája!

Ám ekkor még nem volt (vagy nálunk nem volt) szalonképes a neorealizmus, és eme megnyilatkozásom után Kovács átnézett fölöttem. Később, életem során, a forgatókönyvírás és a dokumentumfilmek készítése némiképp kárpótolt. De én azért csak szidtam Kovács Andrást, amikor csak megtehettem.

Csak hogy aztán Cseres Tibor regényéből megcsinálta a *Hideg napokat*. Kevés magyar film váltott ki akkora társadalmi vitát, sokakból mély ellenzést, sőt gyűlöletet. Miért kell így kitergetni a szennyest? Szomszédaink nem teszik, csak mi vagyunk ilyen ostobán önmarcangolók. Én pedig máig azt tartom történelmünk fényes, dicső eseményének, hogy egyrészt számon kell tartani történelmünk fényes, dicsőséges eseményeit (s ezeket ne mocskolja be senki), de a bűnökre emlékezni és emlékeztetni kell, hogy sem mi, sem utódaink el ne kövessék újra. A *Hideg napok* nagy film, emlékezetes karakterekkel és neorealista képsorokkal.

Mindezt pedig azért mondtam el Irénnek ilyen részletesen, hogy hitelesebb legyen azon állításom, hogy képeit nézegetve sokszor támadt az az érzésem: egy szép film egyik kockáját látom. És ez nemcsak az utolsó szécsényi várúr, Odelschalchi Eugénie hercegnő, vagy a nagy népi tehetség, idősebb Szabó István szobrász esetében történt így, akiknek önéletrajzát olvastam és életútját is ismerem,

akikről tudhatom, mi rejtőzik szomorú mosolyuk mögött. Sejteni vélem azok élet-történetét is, akiket elevenen sosem láttam, akik talán már nincsenek is az élők sorában.

A karbidlámpájával cigarettára gyújtó bányalakatos akár egy elmúlt, sokaknak kenyeret adó nehéz mesterség jelképe is lehetne. A feszületet vivő búcsús öreg-asszony, a feketekendős, imakönyvét vivő szügyi néni, mind-mind személyes ismerőseim lettek. S talán leginkább megszerettem a kapájával határba induló vaskos hollókői palóc asszonyt, aki a kép elkészültekor még nem is tudta, hogy egyszer majd világörökségként tartják számon a faluját.

Tudom, most igazságtalan vagyok Ács Irénnel, amikor képei közül csak a palóc témájúakat emelem ki. De hát ezen a nyomon indultam el, s ezen futok tovább.

Testvéremtől hallottam egyszer nagyon régen, hogy az az igazán jó költő, akitől akkor is tudunk sorokat, versrészleteket, ha nem az iskolában kötelezően bifláztatták be velünk. Példát is hadd mondjak. Nagy László verse (úgy vélem, emelgethetem Laciként), a *Ki viszi át a szerelmet*, amely az *Élet és Irodalomban* jelent meg, aztán szinte napok alatt tíz vagy százezrek idézték föl, jól, rosszul, és választották kedvenc költeményükül. Irén riportképei (elsősorban Weöres Sándorról és Zelk Zoltánról), a tanyasi iskola gyermekei, a hajlott hátú pannonhalmi bencés szerzetes, a pesti külváros figurái, de az agrárproletár vöröskatona, Hunya bácsi, fotója is emlékezetes marad.

A dús választékon belül két könyvről külön is szólni kívánok. Ezek kicsit eltérnek a többiektől. Az egyik az *Istenek a Palóc Olimposzon*. A könyvből megtudhatjuk, hogy a palócok szent hegye a 726 méter magas Karancs, a két ott fent tanyázó palóc isten pedig Madách és Mikszáth, amivel csak egyetérteni lehet. Ács Irén fáradhatatlanul járta be "Karancs vármegye" városait, falvait, s gyűjti, fényképezi a helyszíneket, a megmaradt emlékhelyeket. Szép idézeteket passzít melléjük, a két palóc isten főpapja, akit eme folyóiratban nem illendő túl gyakran megnevezni.

De nem szegényes-e a mi Palóc Olimposzunk?

Ott lenn, az achájok földjén, az a másik valamelyest talán magasabb hegy nemcsak Zeusz és a főistenek, istennők lakhelye volt, de népes társaság vette körül, szolgálta őket. Mivel az istenek és istennők szívesen háltak emberekkel, végül még félistenek is részt vehettek a lakomákon. Kóstolgathatták a nektárt és az ambróziát.

Félek, hogy ami két nagy palóc istenünk nagyon magányos lehet. Néha ugyan átinteget nekik valamelyik kicsit odébb lévő csúcsról Balassi Bálint, de különben mivel töltik az időt? 1910 óta sokan elszánták már magukat, hogy feljutnak a palóc Olimposzra, de sikerült-e ez eddig valakinek? Én meg nem mondhatom, mert elakadtam Karancslapujtőnél. Vannak, akik egész közel jutottak hozzájuk, hiszen megírták, lerajzolták vagy szoborrá formázták őket. Hogy oda jutottak-e, hogy ott jártak-e csakugyan, talán idővel ez is kiderül.

Az, hogy Ács Irén kitűnő fotóriporter és a palócok hűségese krónikása, az nem volt újdonság számomra. A rendszerváltás után fél évig 124. főszerkesztője lehettem a majd másfél évszázados múltú *Ország-Világ* című hetilapnak. (Az egyik elődöm rövid ideig Mikszáth Kálmán volt.) Itt együtt dolgozhattam Ács Irénnel. No meg kedves könyveim között őriztem a *Palóccország* album egyik ma már könyvritkaságnak számító példányát. Mivel a beszélgetésünk során kiderült, hogy a szerzőtől elhurcolták az utolsó példányt, s tudom, milyen keserves, ha az ember elveszejtí ily

módon egy-egy kedves művét, ez esetben én ajándékoztam meg őt. De nem bán-
tam meg, mert kaptam helyette két másikat, és ráadásul egy jókora adag szeretetet is.

Rég elmúltak már azok az idők, amikor lestem az antikváriumok polcait, s próbáltam megszerezni a kedvemre való új műveket. Az öreg ember könyvtárra is vele öregszik.

Mit sem tudtam az „*Órizd meg...*” kötet megjelenéséről. Pedig ez a könyv nem maradt visszhang nélkül, hiszen az Oktatási Minisztérium a diákok számára ajánlott olvasmánynak minősítette.

Előbb az album képeiről. Ács Irén saját felvételeiből alig találunk benne kettőt-hármat. A többség amatőr fotó. Sok képre ő talált rá, sokat Somogyi Magda gyűjtött össze. Házaspárok, családok, nyaralások, vidám összejövetelek. Bocskai ruhás diákok, fejükön címeres, koronás egyensapkában. Kislányok magyar ruhában. Sok csinos és kevésbé csinos kisasszonyka. Boldog tulajdonosok üzletük ajtajában. Egy népes, magyar zsidó vagy zsidó magyar kolónia életének derűs, később fájdalmas emlékei. Fotográfiákat látunk szécsényi zsidókról, akik a holocaust áldozatai lettek, s azokról a kevesekről, akik túléltek. A kötet egyik oldalán Irén édesapja és barátai vannak lefényképezve. A kép 1938-ban készült. Alatta látható egy másik felvétel, amely Szentivánpusztán készült 1944. augusztus 20-án munkaszolgálatos szécsényi zsidókról, még a szörnyű menetelés előtt. Háromszázan veszték oda közülük a rémuralom idején.

Találkozásunkkor féltem kimondani az igazságot, hogy rám az album képeinél nagyobb és megrázóbb hatást gyakoroltak a betűk, az Ács Irén által elmondott, s Levendel Júlia által lejegyzett szöveg. Még jó, hogy őszintén mindjárt hozzátehettem, miszerint az én szubjektív véleményem szerint ez a munka nagyobb hatású, meggyőzőbb erejű a *Sorstalanságnál*. Címe akár sorsvállalás is lehetne. Mert Ács Irén nem éri be az üldöztetés iszonyú következményeinek bemutatásával, de beavat abba is, hogy szülei, testvére, barátai, kedves ismerősei, az annyira szeretett Szécsény zsidó közösségének elvesztése után, hogy keresett és talált magának újra szerethető világot, élhető életet.

Amikor szülei beleegyezésével Irén a háborús években a fővárosban vállalt fotólaboránsi munkát, senki nem sejtette, hogy talpraesettsége – ha úgy tetszik vagánysága – mellett ennek a döntésnek köszönheti majd az életét. Mert a korábban könyvárus, később a szülői kocsmát átvevő művelt apa időben észrevette, hogy a megbújásnak, a megmaradásnak vidéken gyakorlatilag nincs esélye. Nem az erdő, a világváros kínálhat esetleges búvóhelyet. És nem engedték a szülők, hogy Irén hozzájuk csatlakozzék.

Csak a háborús vihar elmúltával ment haza Szécsénybe, a szülőket várni, majd hagyta el szülőföldjét fájdalommal és haraggal megterhelt lélekkel. S azzal az érzéssel, hogy vissza se néz már soha többé.

Az életben maradt zsidók közül sokan elhagyták az országot, mentek Amerikába, Izraelbe, s ki tudja még hová, merre. Hívták Irént is, s ő már néha elbujdosott a távozni készülőkhöz. Kérdezték, miért nem tart velük? Nem akarok messzi menni. Messzi, de honnan? Akkor még nem mondta ki Szécsény nevét. De aztán volt egy a riportút Nógrádba. Aztán egy másik. S végül már a szerkesztőségben tréfálgatás tárgya lett, hogy Irén minden fontos témát Görbeországban próbál fellelni. Immár újra otthon érezte magát a palócok között.

Ács Irén az „Őrizd meg...” hátsó borítóján maga emelte ki és írta alá a következő mondatokat:

„Mint fotóriporter utaztam az elmúlt években Nógrádban és másutt is. A riportok, a fotózások során sok kedves ismerősöm, barátom akadt. Gyakran meghívtak, többen újra, meg újra hívtak az otthonukba, és egyre meghittebb beszélgetésekben néha meséltem a gyerekkoromról. Egyszer például a zsidó elemi iskoláról. És Piroska, egy hollókői fiatalasszony, akit akkor három éve ismertem, hitetlenkedve rám bámult: »Az Irén néni zsidó?«

Meg kellett értenem, hogy miután Magyarországon a vidéki zsidókat elvitték és megölték, a később születetteknek a zsidó sohasem látott idegen. Piroskának én egy kedves, szécsényi születésű fotóriporter voltam – dehogy zsidó!”

Olyan vallomás ez, amelyet érdemes tovább gondolnunk. Palóc falvainkból, kisvárosainkból is oly tökéletesen sikerült kiirtani és kizavarni a zsidókat, hogy ma már nemcsak a gyerekekről, de a közép generáció tagjairól is elmondhatjuk, hogy nem láttak még életükben eleven zsidót. Pedig Mikszáth vészjósló megfigyelése szerint nincs nagy jövője az olyan tájéknak, amelyet a zsidók is elkerülnek.

És mint megrögzött, vén filozemita (tévedés ne essék, ez az antiszemita ellentéte), hadd tegyek most egy gonoszkodó megjegyzést. Nem biztos, hogy szerencsés, ha a magyar vidék lakói ma már csak a televízió csatornáin keresztül láthatnak zsidókat. És most nem a vallásos műsorokra, jó erkölcsöt prédikáló szakállas rabbikra, a fájdalmas énekeket mondó kántorokra és nem is a magukat öntudatosan zsidóknak valló tehetséges színészekre gondolok, mint Garas Dezső vagy Kézdy György. (Ha negatív példát kellene mondanom, az olcsó, a gagyi szórakoztatás területéről venném.)

Van egy képe Ács Irénnek, amelyet – ha én valami nemzetközi fotópályázat zsűrijének az elnöke lehetnék –, minden bizonnyal a legeslegnagyobb aranyéremmel jutalmaznám. Ezzel a képpel a nemrég megjelent *Légyott Rendezvous* című kötetben találkoztam.

Irén 1991-ben repülő útján találkozott egy Oroszországból Izraelbe bevándorló zsidó csoporttal. Az emlegetett felvétel Jeruzsálemben, a Ben Gurion Repülőtéren készült. Ott áll a kép közepén egy idősebb férfi, divatból rég kiment kalapban, öltönyben, nyakendő nélküli ingben. Kissé meggörnyedve, jókora bőröndjét cipelve. Bal szemén kötés és a mellén sok kitüntetés, emlékérem. Ezeket feltehetőleg mint ifjú harcos, a szovjet haza védelmében, a fasiszták elleni harcban szerezte. Ezért érezte jogosnak, hogy eme jelekkel ékesítve érkezzen új hazája földjére. Amikor a gépet elkattintotta, Irén is tudta, hogy a derék öreg beilleszkedése aligha lesz könnyű.

Ács Irén élettörténetével még adós vagyok, és adós is maradok. Reménytelen lenne akárcsak érzékeltetni is azt a sok élményt, fordulatot, amelyben része volt. A derű, az emberszeretet, az együttérzés sosem hagyta el. Ennek bemutatására talán egyetlen példa elegendő lesz.

1956-ban a *Néphadsereg* című katonai napilap egyetlen női munkatársa volt. Születésnapja megünneplését követően késve érkezett a szerkesztőségbe és rovatvezetője mindjárt kiküldte, hogy a Műegyetemről induló tüntetésre induló diákokat lefényképezze. Később, a győzedelmesnek hitt napok egyikén a Corvin közben is készített felvételeket. Nagy volt akkor ott a nyüzsgés. Csapatosan jöttek a külföldi újságírók, filmesek, kíváncsiskodók. S mintha összebeszéltek volna (mivel ez itthon még újdonságnak) rágógumit osztogattak. A srácok pedig rágtak, rágtak önfeledten

és persze Irént is megkínálták. Nem lehetett tudni, hogy a három kilőtt tankra vagy a rágógumira büszkébbek-e.

Irén nem tudhatta, de történelmi tapasztalatai alapján érezte, hogy jönni fog a tragikus harmadik felvonás. Szomorúan ült a Corvin mozi lépcsőjén és rágózott a fiúkkal együtt. (Mivel a megszépítő messzeségben elkopnak, elvesznek a kivételes részletek, fontosnak éreztem eme élmény lejegyzését.)

És hogyan él a 81 éves fotóriporter asszony? Természetesen dolgozik. Az idén két újabb albuma jelent meg. Segít elrendezni a Nemzeti Múzeumban a gyűjteményét. Neves kollegáival együtt fényképezi egy baranyai falu életét. (Azért nem olyan szép itt a táj, nem oly érdekesek az emberek, mint Görbeországban...)

Különben Irén tömegközlekedik, rendszeresen úszni jár és keres] a kellemes társaságot. Amikor búcsúzáskor megajándékoztam én is palóc témájú munkáimmal, az egyik könyvem hátán meglátta, ahogy a horpácsi kúria mellett az ifjú Szabó István jóvoltából szoborrá keményedett Mikszáth mellett ülök a bronz padon. Dokumentumfilmjeim keretjátékként nemcsak Kálmán bátyánk csúfondáros megjegyzéseit viseltem jó kedvvel, de a Nagy Palócot papramorgóval is megkínáltam.

– Én is elmegyek, lefényképeztetem magam Mikszáthtal – közli határozottan Irén.

– Az bizony jól teszed – feleltem neki. – Kálmán bátyánk örülni fog a látogatásodnak.

Utóirat: Itt lenne alkalmas és szép befejezni ezt a portrét, viszont most adódik lehetőség rá, hogy elmondjam régen érlelődő gondolatomat. Tudom, Palócföldnek szép számmal vannak kegyhelyei, jeles pontjai. Ám örülnék, ha egyel több lenne. Ha divatba jönne, ha a környékbeli fiatal házaspárok, családi ünnepek résztvevői ide látogatnának és a mi palóc szentünkkel együtt fényképeztetnék le magukat. A szép fiatal lányok, menyecskék netán megsimogatnák Mikszáth szivarját. A kezében hamvadó bronz szivarra gondolok, arra hogy a kultikus mozdulat bőséget, szaporaságot és sok derűt, humort hozzon számukra az elkövetkezendő esztendőben.

Kálmán bátyánk nem sértődne meg, ha a sok simogatástól kifényesedne, s ragyogna az a szivar, akár Salamon üstöke. Hiszen Kálmán bátyánk többször bevallotta, hogy a babonás szokásokban való hit nem idegen tőle. Ha a palóc családok fotóalbumába ily módon bekerülne mindannyiunk mesélő kedvű nagybácsikája, az semmiképp sem lenne ártalmas. Jó, jó, tudom, hogy a Nagy Palóc népszerűségének, az iránta megnyilvánuló és nem szünő szeretetnek ilyen mankóra nincs szüksége.

De azért annak is örülni fogok, ha látom majd a fotográfiát, hogy a bronz padon ott ül Ács Irén is, aki 2003 óta Nógrád megye díszpolgára.

Ács Irén eddig megjelent fotóalbumai:

Palóccország. Corvina, Bp., 1984. • *Nógrádi képek.* Nógrádi Múzeum, S.tarján, 1985. • *Hollókő.* Corvina, Bp., 1990. • *Istenek a Palóc Olimposzon.* S.tarján, 1994. • *Magyarország Otthon.* Jövendő Kiadó, Bp., 1997. • „*Órizd meg...*”. Liget Műhely Alapítvány, Bp., 2000. • *Légyott.* INTERART Stúdió Kft., Bp., 2003. • *Keep it safe! („Órizd meg...”).* Boulevard Books, 2004. (angol nyelven) • *Fák között, padon.* Liget Műhely Alapítvány, Bp., 2005. • *Azok a jó kis hatvanas évek.* Ulpius-Ház, Bp., 2005.